

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата філологічних наук,

доцента **Ковалик Наталії Василівни**

на дисертацію **Саламахи Мар'яни Ярославівни**

“Англомовна терміносистема охорони довкілля: структура, семантика, прагматика”,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Об'єктивна складність і багатоаспектність екологічної проблематики породжує різноманітність підходів до її аналізу та широкий спектр теоретичних рефлексій, форм і способів її осмислення, пошуку шляхів вирішення проблем, пов'язаних з природоохоронною діяльністю, принципами побудови стратегічних програм і практичних проектів для подолання розбіжностей в системі “людина – природа – суспільство”. Такий підхід корелює з основними й загальновизнаними принципами дослідження проблем семантики мовних одиниць лексико-семантичної системи мови та аналізу системних відношень між її компонентами. У сучасній лінгвістиці семантика слова стала проблемою першочергового значення, а отже інтенсивно досліджується вченими з різних позицій. Розвиток наукової думки передбачає появу нових термінів, які вимагають відповідного словесного оформлення. Однак цей розвиток не може супроводжуватися нестримними семантичними та знакотворчими процесами. Наука головно використовує загальновживані слова у своїй термінотворчій практиці, де роль не лише окремих термінів, а й цілих терміносистем є незаперечною і відповідальною.

Експертована дисертація п. Мар'яни Саламахи має за *об'єкт дослідження* англомовну терміносистему охорони довкілля, а вибір *теми дослідження* дисертантка мотивує станом екологічної безпеки у світі. Справді, нинішню екологічну ситуацію у світі можна охарактеризувати як кризову, як таку, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення усього природно-ресурсного комплексу світу. Через структурні деформації народного господарства, за яких перевага надається розвитку сировинно-видобувних, а, отже,

найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості, світовій економіці загрожує глобальна екологічна катастрофа.

Виходячи із зазначеного вище, не викликає жодних сумнівів актуальність *наукової новизни* рецензованої дисертації, яка полягає насамперед в уточненні та доповненні знань про структурно-семантичні і прагматико-функціональні особливості екологічної термінології загалом та терміносистеми охорони довкілля зокрема. Дисертантка зосередила свою увагу на аналізі досліджуваних термінів терміносистеми охорони довкілля за тематичними групами та гіперо-гіпонімічними зв'язками, описі лексико-семантичних відношень в англійськомовній терміносистемі охорони довкілля (синонімічні, антонімічні, полісемічні), а також аналізі структурних та семантичних моделей з метою впорядкування досліджуваної терміносистеми.

У даному випадку дослідниця дібрала оптимальний та достатньо широкий спектр методів та прийомів лінгвістичного аналізу для дослідження. В цілому застосований авторкою симбіоз методів та прийомів дослідження можна поділити на скорельовані між собою – загально-філософські, загальнонаукові та лінгвістичні. Разом з тим, у дисертації використано загальні методологічні засади методики С. Гурського “*значення–смысл*” (і ця тенденція традиційна для представників класичної Львівської лінгвістичної школи). Водночас, у роботі було використано щонайменше 12 основних та допоміжних методів та прийомів дослідження: *метод описово-аналітичного аналізу* з прийомами спостереження, порівняння, узагальнення (для відбору, інтерпретації та класифікації фактичного матеріалу); *метод аналізу словникових дефініцій* (для окреслення змісту термінологічних одиниць через словникові дефініції, виявлення сем); *метод структурного та семантичного моделювання* (за допомогою якого створені моделі термінологічних словосполучень охорони довкілля); *метод опозицій* (для дослідження системних відношень між термінами); *метод кількісних підрахунків* (для визначення кількісних характеристик різних типів термінів); *метод суцільної вибірки* (для укладання англійсько-українського словника термінів охорони довкілля); *компонентний аналіз* –

цигування за термінологією дисертантки – для визначення семантичної структури термінів охорони довкілля, виявлення їхніх елементарних семантичних компонентів – сем); *структурний аналіз* (для з'ясування структури термінів охорони довкілля, визначення шляхів та способів формування термінологічного корпусу). Такий підхід дав змогу прийти до певних науково обґрунтованих й актуальних висновків.

У роботі використано як табличну, так і схематичну форми викладу ілюстративного матеріалу. Загалом, у тексті та додатках дисертації подано 9 таблиць і 28 рисунків, більшість з яких виправдані й аргументовані, як приклад Рис. 3.2 – “Гіперо-гіпонімічна парадигма терміна *ecosystem*” – с. 75; Рис. Б.2 – “Тематичні групи термінів охорони довкілля” – с. 299; Рис. Б.12 – “Класифікаційна репрезентація термінів-антонімів охорони довкілля” – с. 308; Табл. 3.1 – “Кількісна та відсоткова характеристика тематичних груп терміносистеми охорони довкілля ” – с. 73-74; Табл. 3.5 – “Кількісне співвідношення типів термінологічних словосполучень охорони довкілля ” – с. 99; Табл. 4.1 – “Кількісне співвідношення сполучуваності епонімного елемента з тематичною групою ” – с. 130 тощо.

Вирішувані в дисертації завдання визначають її структуру. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками, загальних висновків та довідкового покажчика. Перед вступом поданий перелік умовних скорочень, а у додатку А – англійсько-український глосарій ключових термінів охорони довкілля.

Структурно доцільним у роботі є перший розділ дисертації – “*Теоретичні засади дослідження англomовних термінів охорони довкілля*” – в якому стисло, але разом з тим вичерпно охарактеризовано три періоди становлення та формування термінології охорони довкілля (с. 12-20); визначено місце терміна в лексичній системі фахової мови (с. 21-29); сформульовано дефініцію терміна охорони довкілля та описано головні його ознаки (с. 33); розмежовано такі лінгвістичні категорії як “термінологія” та “терміносистема” (с. 38); описано та визначено різницю між поняттями “довкілля”, “екологія” та “охорона довкілля”, які співвідносяться як ціле і його частина (с. 15-16). Разом з тим, підтверджено фактологічним матеріалом, що термінологія охорони

довкілля – це “системна організація, зумовлена позамовною залежністю термінології від понятійної системи знань, у якій кожен термін займає своє чітко визначене місце серед інших термінів системи і знаходиться з ними у певних зв’язках і відношеннях” (с. 40).

Другий розділ – “*Методологічні засади дослідження англомовних термінів охорони довкілля*” – виокремлений дисертанткою для опису та обґрунтування вибору сукупності різних методів і прийомів дослідження. Водночас, у розділі досить скурпульозно та деталізовано описано механізм дослідження фактологічного матеріалу, як теоретичного підґрунтя для Розділів 3 і 4, який складається з п’яти етапів (с. 57-60).

У плані розкриття теми дисертаційного дослідження найбільш цінними є третій і четвертий розділи – “*Структурний аналіз англомовних термінів охорони довкілля*” та “*Лексико-семантичні та лінгвопрагматичні параметри англомовних термінів охорони довкілля*” – де теоретичні узагальнення екстраполюються на реальний текстовий матеріал, у цьому випадку – 2 565 англійських термінів охорони довкілля, відібраних методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел та спеціальних текстів з фахового англійськомовного журналу з охорони довкілля “*Journal of Environmental Protection*” у період 2010- 2015 рр., загальним обсягом 4 940 сторінок.

Третій розділ роботи головно присвячений дослідженню структурно-композиційних особливостей терміносистеми охорони довкілля у якій виокремлено терміни трьох типів: 1) терміни суміжних галузей, що становлять 54% досліджуваного матеріалу (1385 із 2565 термінів вибірки); 2) вузькогалузеві терміни – 39 % (1000 термінів) та 3) загальнонаукові терміни – 7 % (180 термінів). У терміносистемі охорони довкілля виокремлено її ядро та периферію з різною ступінню дистанційності: ядро складають вузькогалузеві терміни, до ближньої периферії належать терміни суміжних галузей, а до дальньої – терміни несуміжних галузей та загальнонаукові терміни (с. 64-66).

Дисертантка запропонувала власний поділ термінів охорони довкілля який складається з 11 тематичних груп. Найчисленнішими тематичними групами було виокремлено: 1) назви споруд, інструментів та приладів (564 терміни – 22% вибірки);

2) назви заходів, методів та способів охорони та підтримання довкілля у належному стані” (436 термінів – 17% вибірки) та 3) назви факторів, які завдають шкоди довкіллю (334 терміни – 13% вибірки) – с. 68-72.

Разом з тим, у розділі описані парадигматичні відношення (семантичні кореляції) терміносистеми охорони довкілля, які реалізуються за тим же принципом, що і в семантичному полі, яке об'єднує досліджувані терміни за ядерною інтегральною ознакою, і в ролі підсистем якого постають лексико-семантичні групи, утворені на предметно-понятійній основі (с. 74-79). У термінологічному полі охорони довкілля виокремлено семантичні інваріанти досліджуваних термінів: процес руху, вид забруднення, рівновага тощо (с. 56-57).

Використавши метод кількісних підрахунків, дисертантка констатує, що 94% термінів охорони довкілля – це іменники (2401 із 2565 термінів), тоді як прикметники становлять приблизно 4% (103 терміни), а дієслова – лише 2% (61 термін).

Водночас, дисертантка проаналізувала 140 композитів терміносистеми охорони довкілля (5,4% від загальної кількості досліджуваних термінів) та прийшла до висновку, найпродуктивнішою є модель N+N (84 композити). Окрім цього, ряд розвідок терміносистеми охорони довкілля дав підстави стверджувати, що чисельно у ній переважають термінологічні словосполучення (71% від загального корпусу досліджуваних термінів) у формі дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи- та полікомпонентних термінологічних словосполук (с. 100-104).

Четвертий розділ роботи продовжується низкою прикладних розвідок з метою визначення лексико-семантичних та лінгвопрагматичних параметрів англійськомовних термінів охорони довкілля. У розділі виокремлено базові парадигматичні рівні, а саме: синонімічні (с. 132-138), антонімічні (с. 138-144), полісемічні (с. 145-151), гіперо-гіпонімічні тощо. За результатами проведених досліджень дисертантка констатує, що опрацьовані 456 термінів охорони довкілля формують 148 синонімічних рядів, тоді як аналіз антонімічних термінологічних пар свідчить про домінування спільнокореневих. За семантичним критерієм антонімічні терміни охорони довкілля є, здебільшого,

контрадикторними, а серед полісемічних термінів охорони довкілля переважають однослівні терміни-іменники з двома значеннями (с. 150).

Разом з тим, у розділі досліджувалася сфера функціонування термінів охорони довкілля на базі опрацьованих фахових статей, загальним обсягом 4 940 сторінок та встановлено, що 30–40% усього дослідженого лексичного корпусу фахових статей становлять спеціальні терміни з “інформаційною вартістю” (с. 161), на які припадає найбільше смислове навантаження. Основною ж функцією терміна охорони довкілля є, за словами дисертантки, назва певного поняття (с. 162).

Аби систематизувати та впорядкувати досліджуваний термінологічний корпус в окрему терміносистему дисертантка уклала англійсько-український глосарій ключових термінів охорони довкілля, а це близько 2000 термінів (Додаток А) як основу фактологічного матеріалу дослідження.

Заслужують на увагу й інші додатки до розділів дисертаційного дослідження, які, до прикладу, відтворюють загальнонаукові методи дослідження термінів охорони довкілля (Додаток Б1); ілюструють тематичні групи термінів охорони довкілля (Додаток Б2), або ж унаочнюють гіперо-гіпонімічні парадигми досліджуваних термінів охорони довкілля (Додаток Б3-Б8) тощо. У Додатку В (В1-В4) подано приклади структурних моделей три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи- та полікомпонентних термінологічних словосполучень терміносистеми охорони довкілля

Після прочитання дисертації переконаєшся у значній обізнаності авторки в сучасних лінгвістичних тенденціях, школах, працях: окрім робіт класиків лінгвістичної науки (І. Арнольд, О. Ахманової, Р. Будагова, В. Виноградова, Г. Винокура, Б. Головіна, С. Гурського, В. Звегінцева, Т. Канделакі, Т. Кияка, І. Кобозевої, Е. Кубрякової, В. Лейчик, Д. Лотте, О. Реформатського та ін.) тут знаходимо роботи відомих зарубіжних вчених різних поколінь: А. Вежбицької, Е. Вюстера, М. Мерфі, Дж. Ліча, Д. Круза, Є. Куриловича, Д. Льюїса, К. Огдена, І. Річардса, Дж. Лайонса, Г. Рондо, Дж. Сайгера, Р. Теммерман, Г. Фреге, В. Хааса та ін. Вражає кількість залучених до дослідження лексикографічних джерел – 62.

• Загальний перелік використаних джерел – 518 позицій, серед яких 384 праці українських і зарубіжних авторів, 72 позицій ілюстративного матеріалу та, як вже зазначалося, 62 позиції довідкової літератури і лексикографічних джерел.

Відродно зазначити, що п. Мар'яна Саламаха демонструє досить високий рівень не лише теоретичної, але й прикладної та практичної підготовки, легко, невимушено оперуючи сучасним дослідницьким інструментарієм. Виклад інформації – конструктивний та лаконічний. Впадає у вічі старанність та скурпульозність у доборі фактологічного матеріалу, а практично кожне наступне дослідження у роботі не лише детально описане, але й супроводжується або різноформатним рисунком, або оформлено у табличному форматі (с. 25, с. 73-74, с. 93, с. 101, с. 127, с. 130 і далі по тексту).

Ще один факт на якому варто наголосити – чітке дотримання дисертанткою єдиної лінгвістично-категоріальної лінії у виконаній роботі, а також використання форми певної накопичувальної прогресії, яка дозволяє прослідкувати ідею авторки відтворити шлях досліджуваних термінів охорони довкілля від викладу основних теоретичних засад до прикладного їх застосування з метою упорядкувати та стратифікувати англійськомовну терміносистему охорони довкілля. На наше переконання, така методика – раціональна та фактологічно виправдана.

Загалом, змістові дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу в цілому позбавленого однобічних чи категоричних висновків. Робота справляє позитивне враження новаторством постановки і вирішення питань.

Матеріали дисертації апробовано на 15 міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, а основні положення роботи знайшли своє відображення у 14 одноосібних публікаціях авторки, з яких 9 статей опубліковано у фахових виданнях ДАК МОН України, а 3 статті – в іноземних фахових виданнях. Варто звернути увагу на співавторство дисертантки у роботі над підручником “English for Students of Ecology” (2015 р.), призначеного для фахової підготовки студентів

біологічного, геологічного та географічного факультетів ЛНУ імені Івана Франка (спеціальність “Екологія”), в кому було апробовано окремі результати дослідження.

Як і кожне самостійне дослідження, дисертація не позбавлена деяких хиб, а окремі положення викликають дискусію.

Не вдалось уникнути дисертантці термінологічних та понятійних неточностей, зокрема, на с. 62 наведено концепцію “значення-смысл”, хоча повсюдно декларується саме методика С. Гурського “значення–смысл” (адже методика це сукупність способів і прийомів дослідження, а також вчення про методи дослідження або викладання певної науки та/або предмета, а концепція (наприклад, дослідження) – система вихідних теоретичних положень, яка є основою дослідницького пошуку).

У переліку методів дослідження заявлено про метод компонентного аналізу (для визначення семантичної структури термінів охорони довкілля, виявлення їхніх елементарних семантичних компонентів – сем) – с. 7, с. 49, більш відомого під назвою “компонентний/семний аналіз”. До слова, щонайменше половина методів, використаних дисертанткою у процесі дослідження, не задекларовані у реферативній частині дисертації (с. 7-8).

На с. 33 своєї роботи дисертантка запропонувала власну дефініцію лінгвістичної категорії “термін”, а також власну дефініцію терміна охорони довкілля. Загалом, зміст авторських дефініцій та загальне визначення терміна як лінгвістичної категорії не ставиться під сумнів, адже у тексті роботи зазначено що власне тлумачення терміна “опирається на опрацьований науковий доробок вітчизняних та зарубіжних вчених” (с. 33), незрозумілим є розміщення на перших сторінках дисертаційного дослідження власної дефініції терміна охорони довкілля, адже, на наше переконання, цю дефініцію варто було б застосувати у висновках до Розділу 3 або Розділу 4, тобто після проведення фактологічного дослідження на прикладах термінів охорони довкілля. Відомо, що висновку завжди передують ряд переконливих й аргументованих розвідок.

При роботі з текстом дисертаційного дослідження зіштовхуємося з нераціональним укладанням комплексного та складноформатного Додатка Б, який

нумерується великою кількістю піддоатків (від Б1 до Б13). Зрозуміло, що через велику кількість схематичної наочності у тексті дослідження та поза ним (а це 28 рисунків!) важко раціонально їх структурувати. Тоді, можливо, варто було б візуалізувати лише ключові процеси проведених розвідок, залишаючи поза увагою другорядні та менш важливі елементи.

Наведені зауваження не мають принципового характеру, а насамперед процедурні та дискусійні, які не применшують загальної позитивної оцінки дослідження. Кандидатська дисертація п. Мар'яни Саламахи є самостійним і структурно завершеним дослідженням, що, безперечно, має постульовану самою авторкою науково-теоретичну та практичну цінність. Поставлені у ній теоретичні і практичні завдання вирішені, основні наукові положення та висновки мають достатню доказовість і достовірність.

Автореферат і публікації висвітлюють головні досягнення авторки, характеризуючи дослідження в цілому. Тому висловлюю своє переконання в тому, що дисертація *“Англомовна терміносистема охорони довкілля: структура, семантика, прагматика”* відповідає чинним вимогам, що висуваються до дисертацій кандидатського рівня, передбачених пп. 11 та 13 *“Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”*, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., № 567, а її автор Саламаха Мар'яна Ярославівна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент – кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри іноземних мов
Львівського торговельно-економічного університету

Н. В. Ковалик

“16” травня 2016 р.

